

Олена ДЬЯКОВА
(Харків, Україна)

Внесок В.О. Рибалова у вивчення історії Великої Вітчизняної війни на Харківщині

Одним із актуальних питань вітчизняної історіографії є вивчення повсякденного життя людей на різних історичних етапах. Адже щоб краще зрозуміти історичні події, необхідно знати, у яких соціальних, політичних умовах жили люди, їх ставлення до існуючого порядку, державного та місцевого керівництва. І важливу роль у дослідженні історії повсякденності відіграють мемуари як видатних людей, так і пересічних громадян. Бо у своїх спогадах автори відображають такі деталі, які у загальноісторичному процесі не дуже помітні, але набагато яскравіше відображають події та факти, що відбувалися на місцевому рівні.

Для вивчення історії Великої Вітчизняної війни на Харківщині важливе значення має колекція спогадів, зібрана у 1960–1970-х рр. В.О. Рибаловим. І метою даної статті є характеристика зібраних ним документів.

Володимир Олексійович Рибалов народився у 1898 р. у Харкові у робітничій родині. Свою трудову діяльність розпочав учнем у магазині готової одежі, а в 1914 р. почав працювати на паровозобудівному заводі. З 1918 по 1924 рр. служив у Червоній армії, а у 1924–1929 рр. – в органах зв'язку спочатку в Житомирі, а пізніше – в Молдавії. У 1924 р. вступив до комуністичної партії. За закликом ЦК Компартії України 1929 р. повернувся до Харкова і до 1938 р. перебував на партійній роботі тут і в Одесі, спочатку на виробництві, а у 1936–1938 рр. працював інструктором промислово-транспортного відділу Харківського міськкому партії. 1938 року переведений до головноштабту Харкова на посаду замісника директора. Однак через рік знову повернувся до апарату міськкому партії: спочатку завідувачем новоствореного воєнного відділу, а з 1941 р. – секретарем міськкому з харчової промисловості. У воєнні роки працював на обох цих посадах [1. с.67]. З 1949 р. завідував

адміністративним відділом міськкому партії. У 1952 р. переведений спочатку начальником, а з 1954 р. – заступником начальника обласного управління Держтрудоощадкас і Держкредиту.

Вийшовши у 1957 р. на пенсію, В.О. Рибалов активно займався пошуково-дослідницькою роботою, брав участь у діяльності військово-наукового товариства при гарнізонному Будинку офіцерів, приймав участь у збиранні та публікації документів і мемуарів [1, с.68]. Особисто написав 15 статей, є автором неопублікованих мемуарів і нарисів з історії Харківщини 1930–1960-х рр.

У 1960-х рр. у Радянському Союзі проводилась масштабна робота зі збору спогадів учасників Великої Вітчизняної війни. У Харкові також було створено спеціальну групу, до складу якої входили історики, архівісти, партійні і радянські працівники. У 1970-х рр. до цієї роботи було підключено молодь, і цей рух отримав назву «Ніхто не забутий, ніщо не забуто», у якому приймали участь мільйони громадян держави. У Харкові серед активістів цього руху був В.О. Рибалов.

Взагалі, Володимир Олексійович збирав розповіді про події часів Великої Вітчизняної війни у визначних воєначальників (М.К. Попеля [2], М.С. Шумілова [3]), Героїв Радянського Союзу (П. Бельдієва [4]), партійних і радянських керівників області (О.І. Смирнова [5], Ф.К. Сирова [6]), партизан та підпільників (Л.О. Полякової (Кручиніної) [7], І.Ф. Гаркуши [8], І.В. Грішкіна [9], О.М. Камишана [10], родичів загиблих харків'ян (родини І.І. Бакуліна [11], О.Г. Зубарева [12], Г.О. Нікітіної [13]), червоноармійців (П. Вернигоренка [14]), бійців та командирів Першого Окремого Чехословацького батальйону (Л. Свободи [15], З. Коржнар [16], М. Квапілової-Пішлової [17]).

Розповіді учасників та свідків подій були написані у звичайних зошитах власноручно В.О. Рибаловим або надруковані на друкарській машинці та ним підписані, що дає підставу вважати їх єдиною колекцією документів.

Частина зібраних документів зберігається в історичному музеї, а ще одна частина – у державному архіві Харківської області.

У сховищах музею зібрані В.О. Рибаловим мемуари розпорошені по загальним і персональним фондам документів, присвячених війні. Також тут зберігаються тексти екскурсій по місцях бойової слави, складені Володимиром Олексійовичем.

У державному архіві Харківської області мемуари, зібрані В.О. Рибаловим, зберігаються у фонді 10417, де розміщена колекція матеріалів військово-наукового товариства при Харківському гарнізонному Будинку

офіцерів. Із 223 справ цього фонду 120 – це спогади учасників війни, де також є рибалівські зошити.

Маючи значний матеріал, В.О. Рибалов залишив також рукописи нарисів, присвячені Харківському українському інституту переливання крові [18], обласному військовому комісаріату [19], Тсоавіахіму і Червоному Хресту [20], діяльність яких була малопомітною, але вкрай важливою у роки війни. У фонді історичного музею знаходяться також рукописи, де висвітлюється діяльність підпільного обкому комсомолу [21] і перших партизанських загонів, що діяли на Київщині [22]. Також у фонді історичного музею зберігаються мемуари самого В.О. Рибалова «Записки заведующего военным отделом горкома партии» [23]. Це машинописний текст загальним обсягом 778 сторінок. Він поділений на три частини і хронологічно охоплює період з 1939 по 1962 рр., переважно згадки, присвячені подіям на Харківщині у 1941 – 1945 рр.

Частково зібрані В.О. Рибаловим матеріали увійшли до книг «В боях за Харьковщину» [24] та «Подвиги во имя Отчизны» [25]: ті мемуари, що зберігаються у музеї та архіві, за обсягом більше, ніж ті, що надруковані у книжках.

У багатьох неопублікованих спогадах автори не приховували дійсного стану речей на фронті або ворожому тилу в 1941–1943 рр. Люди намагалися показати, як у дійсності відбувалися події, учасниками яких вони були. Так, член підпільного обкому партії І.О. Корзін у своїх записках чесно написав, що не зміг об'єднати партизанські загони районів області, якими повинен був керувати [26, с.4] і пізніше переїхав до Харкова і ніякої боротьби не вів. А завідувач воєнним відділом міськкому партії Ф.К. Сиров згадував, що напередодні окупації Харкова до нього прийшли командири дивізії, яка відступала через місто, і висловили думку про даремність оборони міста, бо «доля нашої армії і фронту вирішена і що усі наші зусилля й опір безплідні» [6, спр.73, арк.7 зв.]. У своїх спогадах К.І. Бакуліна, дружина першого секретаря підпільного обкому партії, описала свої поневіряння після повернення із евакуації до Харкова і байдуже ставлення місцевого керівництва до неї [11, арк.10-11]. Зрозуміло, що у 1960-х рр., коли у радянській історіографії панувала концепція героїзації учасників війни та дбайливого ставлення комуністів до ветеранів та сімей загиблих у боях або у ворожому тилу, такі відомості ніхто не друкував.

При написанні нарисів власних мемуарів В.О. Рибалов використовував архівні документи, власні нотатки, зроблені під час війни, листи до дружини [23, ч. 1, с.3], спогади колег та друзів. Це давало

можливість відтворити дійсну картину подій, що у більшості й робив автор. Цікавими є, наприклад, його описи умов життя людей під час війни, враження від поведінки харків'ян, які пережили окупацію [23]. Цікавою для вивчення означеного періоду є також його записки про перші місяці війни, формування воєнізованих загонів, умови життя і роботи партійних робітників у Куп'янську, де знаходився обком партії та облвиконком у листопаді 1941 – травні 1942 рр., зростання рівня злочинності у звільненому Харкові тощо.

Пишучи нариси або довідки, В.О. Рибалов також користувався архівними документами, які сьогодні поки що науковцями не виявлені. Яскравим прикладом цього є фраза, написана у довідці про І.І. Бакуліна. У цій довідці крім біографії написано, що очолити підпільний обком партії повинен був І.І. Профатілов, який у роки війни займав посаду другого секретаря обкому партії. Однак за декілька днів до залишення міста він був призначений керівником штабу партизанського руху Харківської області, тому секретарем підпільного обкому партії затвердили І.І. Бакуліна [27, арк.1-2]. Зрозуміло, що дослідник зробив такий запис не випадково, а добре знаючи про такий факт. Однак через те, що посилає на першоджерело у довідці немає, то сьогодні важко сказати звідки з'явилося таке свідчення – із якихось документів чи В.О. Рибалов про нього просто знав ще з часів війни. Як би там не було, але така чутка відома у Харкові і сучасні дослідники, не маючи поки що документальних підтверджень, не можуть ні спростувати, ні підтвердити цей факт.

Значним недоліком спогадів і нарисів В.О. Рибалова було те, що він не робив посилань і тому стверджувати, що вони абсолютно правдиві, неможливо. Хоча при ознайомленні із його спогадами відчувається, що автор добре знає тему і має на меті розповісти про дійсний стан, у якому опинилися місто і його мешканці у часи війни, не ховаючи негативні явища і в той же час намагаючись пояснити причини того, що відбувалося у місті. Зрозуміло, що в цьому йому допомагав досвід партійної роботи, вміння аналізувати ситуацію. І все ж будучи партійним працівником, він у всьому дотримувався лінії партії і залишався вірним партійцем до кінця. І написати такі спогади його, скоріш за все, змусила вимога комуністичної партії бути чесним до кінця.

Однак іноді В.О. Рибалов прикрашав те, про що писав. Це особливо яскраво видно із його нарисів про перші харківські партизанські загоны, що діяли на Київщині, в яких розповідається про їх героїчну боротьбу із гітлерівцями [22]. Хоча вже у 1941 р. було відомо, що загін Рутченка,

після залишення Києва радянськими частинами, розпався на дві групи, із яких одна залишилась у місті і незабаром була заарештована німцями, а друга відійшла у район Ірпеня; загін Косова також розпався [28, арк.5]. Серед месників на окупованій Харківщині найбільш відомі два партизани, які продовжили активно боротися з ворогом на батьківщині. Один із них – Т.С. Мілюха, який організував загін у Краснокутському районі, а другий – М.Я. Франков, що увійшов до складу підпільної групи Белоусової у Харкові. І, спілкуючись з ними після війни, Володимир Олексійович не міг не знати про дійсний жахливий стан, у який потрапили харківські загони під Києвом.

Те, що зібрані В.О. Рибаловим спогади були надруковані із купюрами або зовсім не побачили світ, яскраво демонструє, яким чином створювалась загальноприйнята концепція історії Великої Вітчизняної війни.

Отже, характеризуючи зібрані або написані В.О. Рибаловим мемуари, можна зазначити, що вони є важливим джерелом для вивчення багатьох проблем історії Великої Вітчизняної війни на Харківщині.

Джерела та література

1. Рыбалов Владимир Алексеевич (биография) // Харьков, 1943-1. освобожденный навсегда!: Сб. док. и материалов / Сост. В. Вохмянин. – Х., 2008.
2. Попель Н.К. О боях за Харьков // Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 59.
3. Шумилов М.С. 70-я гвардейская армия в боях за освобождение Харькова и области // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 164.
4. Бельдиев П. Мы отходили с боями // Там само. Спр. 4; Його ж. На харьковском направлении // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 5.
5. Смирнов А.И. Патриоты // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 70, 71.
6. Серов Ф.К. Народные мстители // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 73; Його ж. Все силы на разгром врага // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 73а.
7. Полякова (Кручинина) А.А. Детские годы: Рукопись в 3-х ч. // Харківський історичний музей (далі – ХІМ). ПДФ № 3777.
8. Гаркуша И.Ф. Моя жизнь: Рукопись в 5-ти ч. // ХІМ. ПДФ № 3783.
9. Гришкин И.В. О формировании партизанского отряда и его боевых действиях (Печенеги) // ДАХО. Ф. 10417. ОП. 5. Спр. 19а.
10. Камышан А.И. Воспоминания // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 35а.
11. Бакулина К.И. Наша жизнь // ХІМ. НДФ № 3781.

12. Воспоминания о А.Г. Зубареве жены // ХІМ. НВФ № 3461.
13. *Воспоминания* о Г.А. Никитиной матери // ХІМ. НВФ № 3462; Дорфман. Воспоминания о совместной учебе // ХІМ. НВФ № 3770.
14. *Вернигоренко И.Г.* Легендарный подвиг у Тарановки // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 11.
15. *Свобода Л.* Боевое крещение // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 65.
16. *Кожнар З.* Первый иностранец – Герой Советского Союза // ДАХО. Ф. 10417. Оп. Спр. 33.
17. *Квапилова-Пышлова М.* Они спасла мне жизнь // ДАХО. Ф. 10417. Оп. 5. Спр. 37.
18. *Рыбалов В.А.* Служба крови. Харьковский украинский институт переливания крови // ХІМ. НДФ № 3766.
19. *Рудницкий Н.И., Рыбалов В.А.* Военкоматы в предвоенные и военные годы: В 2-х ч. // ХІМ. ПДФ № 3767.
20. *Рыбалов В.А.* Осоавиахим и Красный Крест Харькова в предвоенные и военные годы: в 2-х ч. // ХІМ. ПДФ № 34788.
21. *Рыбалов В.А.* Их было трое: в 2-х ч. // ХІМ. ПДФ № 3764.
22. *Рыбалов В.А.* Харьковские городские партизанские отряды: В 2-х ч. // ХІМ. ПДФ № 3776.
23. *Рыбалов В.А.* Записки заведующего военным отделом горкома партии: В 3-х ч. // ХІМ. Вст. № 9295. Инв. № 1274.
24. В боях за Харьковщину: Воспоминания участников Великой Отечественной войны / Отв. Ред. С.З. Голиков. – Изд. 3-е, испр. И доп. – Х.: Прапор, 1973.
25. Подвиги во имя Отчизны: Очерки о Героях Советского Союза – харьковчанах / Рук. Р.И. Мильнер. – Х.,; Прапор, 1974.
26. *Корзин И.А.* Воспоминания о моем пребывании на оккупированной территории: Автобиография // ХІМ. НДФ № 2139.
27. *Рыбалов В.А.* Иван Иванович Бакулин: справка // ХІМ. ПДФ № 3400.
28. ДАХО. Ф. П-2. оп. 122. Спр. 129.

Олена Дьякова (Харків, Україна) Внесок В.О. Рыбалова у вивчення історії Великої Вітчизняної війни на Харківщині

Володимир Олексійович Рыбалов у роки війни був секретарем міському партії з харчової промисловості і паралельно очолював військовий відділ обкому КП(б)У. Він приймав участь у мобілізації харків'ян на фронт, до ополчення, на окопні роботи, слідкував за забезпеченням харчуванням місцевого населення й евакуйованих із західних областей України. У 1960-х рр. Рыбалов брав участь у роботі військово-наукового товариства

при гарнізонному Будинку офіцерів. Завдяки його діяльності було зібрано величезну кількість спогадів ветеранів війни. У цих зошитах зберігаються відомості, які висвітлюють тяжкі умови, в яких доводилось харків'янам боротися проти німецьких загарбників.

Ключові слова: В.О. Рибалов, мобілізація, військово-наукове товариство, Харків

Елена Дьякова (Харьков, Украина) Вклад В.А. Рыбалова в изучение истории Великой Отечественной войны на Харьковщине

Владимир Алексеевич Рыбалов в годы войны был секретарем горкома партии по пищевой промышленности и параллельно возглавлял военный отдел обкома КП(б)У. Он принимал участие в мобилизации харьковчан на фронт, в ополчение, на окопные работы, следил за обеспечением питанием местного населения и эвакуированных из западных областей Украины. В 1960-х гг. Рыбалов принимал участие в работе военно-научного общества при гарнизонном Доме офицеров. Благодаря его деятельности было собрано огромное количество воспоминаний ветеранов войны. В этих тетрадях хранятся сведения, освещающие тяжелые условия, в которых приходилось харьковчанам бороться против немецких захватчиков.

Ключевые слова: В.А. Рыбалов, мобилизация, военно-научное общество, Харьков

Olena Diakova (Kharkiv, Ukraine) The contribution of V. Rybalov to the study of the history of great patriotic war in Kharkiv region

Vladimir Rybalov was the secretary of the city council of the party of food industry in the years of war and at the same time was the head of the military department of regional committee of KP(b)U. He took part in the mobilization of Kharkov citizens to the front, militia, trench works, watched after the provision of food to the locals and the evacuees from the western areas of Ukraine. In 1960th Rybalov took part in the work of military-scientific society at the garrison House of officers. Due to his activity the enormous amount of memories of war veterans was collected. Information, showing heavy conditions in which Kharkov citizens had to fight against the German invaders, are kept in these notebooks.

Key words: Rybalov V., mobilization, military-scientific society, Kharkiv